

SZÁNTÓ RICHÁRD

BEDA VENERABILIS FÖLDRAJZI SZEMLÉLETÉNEK NÉHÁNY ELEME

Beda Venerabilisnak (673–735), a britanniai bencés szerzetesnek tudományos és írói munkássága rendkívül gazdag és sokoldalú, mert életműve egyaránt tartalmaz történeti témájú könyvet, életrajzot, Bibliamagyarázatokat, pönitenciás könyvet szerzetestársai számára, vallásos tárgyú költeményeket és természettudományos műveket is, de szűkebb értelemben vett földrajzi tárgyú mű nem maradt fenn tőle.¹ Alkotásaiban felismerhető a szerző önálló felfogása és gondolkodásmódja a történelemtől, a természettől, és természetesen a hit, az erkölcs és a vallás tárgykörébe tartozó és az adott korszak emberét foglalkoztató problémákról is. Annak ellenére, hogy Beda tisztán földrajzi témájú művet nem írt, földrajzi szemlélete, világképe és gondolkodásmódja sokrétű, és néhány egyéni elemet is tartalmaz, amelyeket csak úgy lehet feltárni, ha a földrajzi szemléletének egyes tényezőit tartalmazó műveiből kiemeljük a geográfiai elemeket és a közöttük lévő összefüggések segítségével összeállítjuk a világról alkotott képét. Ennek ismeretében megállapítható, hogy Beda földrajzi ismereteinek és szemléletének három fontosabb forrása volt. Az első a kései antikvitás irodalmában és későbbi interpretációiban keresendő, ennek kapcsán Plinius, Orosius, Iosephus Flavius, Strabon nevét lehet megemlíteni, másodikként maga a Biblia és a biblikus hagyomány, valamint az ókeresztény és kora középkori szerzők művei szolgáltak forrásként, akik közül Szent Augustinus, Beatus Hieronymus és Sevillai Isidorus a legfontosabb. Beda földrajzi ismereteinek harmadik bázisa saját korában és kora orális hagyományaiban keresendő.

Ezúttal Beda négy munkájában föllelhető, és a földrajzi gondolkodását tükröző tényeket és gondolati elemeket vizsgálva vázolólok földrajzi szemléletének és gondolkodásának néhány jellegzetes vonását.²

¹ Beda Venerabilis művei közül a legtöbbet a *Patrologiae cursus completus. Series Latina.* tartalmazza. Ed.: J-P. Migne. Paris 1861. Tomus 90–95.

Beda-bibliográfiákat tartalmazó kötetek: G. F. BROWNE: *The Venerable Bede, his Life and Writings.* London 1919. Bede: *his Life Time and Writings.* Ed. by H. Thompson. Oxford 1935. P. H. Blair. *The World of Bede.* London 1970.

² Beda Venerabilis földrajzi ismereteinek egy részét a VII–VIII. században meglévő orális információkból, a biblikus hagyományból, az egyházatyák műveiből merítette, és társaihoz, az angol-ír monasztikus enciklopédistákhoz hasonlóan sokat vett át Sevillai Isidorus műveiből, akinek módjában állt

Elsőként a *Historia ecclesiastica* című, a modern kor által talán a legértékesebbnek tartott művét érdemes megemlíteni, amely a római kori Britannia, valamint az angol nép és egyház történetéről szól, Caesar korától a VIII. század elejéig.³ Ezen mű első könyve, amely a szűkebb vizsgálódás alapja, sok adatot és utalást tartalmaz a szerző földrajzi ismereteire és szemléletére vonatkozóan. A *Historia ecclesiastica*-nál jóval kisebb terjedelmű a szent helyekről⁴ írott könyv, amely a Földközi-tenger keleti vidékére és főként a Jeruzsálembé tartó zarándokok útvonalainak leírását tartalmazza, és talán útikönyvként is szolgált. A szent helyekről írott munka adatainak kisebb része megtalálható a *Historia ecclesiastica*-ban is, de sokkal kisebb terjedelemben, valamint sok település nevének és jelentős részleteknek az elhagyásával, továbbá más tartalmi és logikai összefüggésben. A két említett művön kívül a *Nomina locorum* című munka⁵ is jelentős mennyiségben tartalmaz földrajzi névanyagot, de csak szócikkszerű felsorolásként, és a szerző földrajzi szemléletét tükröző földrajzi összefüggések elemzése nélkül. A negyedik és a szerző földrajzi szemléletét tartalmazó műként a *De natura rerum*⁶ említhető, amely komplex jellegű természetrajzi értekezés. A világ keletkezésétől kezdve tárgyalja az egyes természeti jelenségeket, a világot alkotó elemekről is megemlékezik, az égitestek, a Nap, a Hold, a csillagok mozgását elemzi, továbbá a záporok, felhők, vizek és tengerek tulajdonságairól is értekezik, de konkrét topográfiai elemet csak keveset tartalmaz. Ezek azokon a pontokon használhatók föl, ahol kiegészítik az előző művekben szereplő információkat. A szerző általános jellegű természetföldrajzi szemlélete, amely csillagászati, általános meteorológiai és egyéb elemeket tartalmaz, külön elemzést érdemel, mivel távolabb van a jelenleg vizsgált topográfiai szemlélettől.

Beda földrajzi gondolkodásában, a topográfiai ismeretek elrendezése szempontjából legalább három szint különíthető el. Az első, a Föld egészére vonatkozó látásmóddal és szemlélettel jellemezhető, a második regionális megközelítésű, a harmadik pedig lokális jellegű.

I. A világ egészére vonatkozó látásmód szerint a Nap kering a Föld körül, amikor Nyugaton lenyugszik, a Föld alatt folytatja tovább az útját, majd Keleten

a klasszikus antik szerzők írásait tanulmányozni.

³ A *Historia ecclesiastica gentis anglorum*-nak két kézírata maradt fenn, mindkettő a nyolcadik században keletkezett. A kéziratok részletes leírása és hasonmása is megjelent: *The Leningrad Bede*. Ed. by O. Arngart. Copenhagen 1952; *The Moore Bede*. Ed. by P. H. Blair. Copenhagen 1959.

⁴ BEDA: *Liber de locis sanctis*. *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*. Vindobona 1898. Vol. 38. 298–324.

⁵ BEDA: *Nomina locorum ex beati Hieronymi presbyteri et Flavii Iosephi collecta opusculis*. *PL Supplementum*. Paris 1971. Vol. 4. coll. 2259–2276.

⁶ PL 90. coll. 187–277.

emelkedik a látóhatár fölé.⁷ A szárazföldeket a határtalan *Oceanus* veszi körül és Nyugat felől benyomulva elválasztja egymástól Európát, Afrikát és Ázsiát.⁸ A földkorong legészakibb pontja a pólus, amelyen túl, a Nyugaton fekvő Britannia felől nézve, és ennek megfelelően Beda szemszögéből is, Kelet volt. Beda ismeretei szerint *Britanniától* Nyugatra a mai Man-sziget és *Hibernia* húzódott, valamint a földkerekséget nyolc körre osztó elképzelés szerint *Thulen*⁹ vidéke, amelyet a póluson kívül a legészaknyugatibb pontnak vélt, és ahol tudomása szerint a nappal éjszaka is folytatódott, azaz éjjel is világos volt, ami egyértelműen a sarkkör környékén lévő területre utal. Északkelet felé a legtávolabbi pont a *Riphaeis* vidéke volt. Délen, szintén a világot körökre osztó elképzelés szerint, Keletről Nyugat felé haladva India déli része, az afrikai területek, amelyek fölé a Nap télen visszatért, és ahonnan nyáron észak felé mozdult el a pályája, valamint Herkules oszlopainak vidéke volt. Kelet határait *India*, *Bactria* valamint a *Caspi mare*¹⁰ jelölte ki. A világ közepe a Szentföld volt, azon belül is az a hely, ahol Jézus keresztje állt és ennek jeleként arra a helyre egy oszlopot állítottak, amely Beda tudomása szerint a nyári napforduló idején nem vetett árnyékot. Ennél fogva azt a helyet, ahol az említett oszlop Jézus keresztjének helyére emlékeztetett a világ közepének tartották.¹¹

Érdekesen árukkodik Jeruzsálemről, mint a világ középpontjáról a *Liber de locis sanctis* című munka felépítése.¹² A Földközi-tenger keleti vidékeire tartó zárandokutak állomásai különös sorrendben követik egymást, mert az egyes helyeket sok esetben nem a zárandokútvonalak irányának megfelelő sorrendiségben írta le a szerző. A mű Jeruzsálem ismertetésével kezdődik, a szent várost állítva a középpontba, majd a többi nevezetes hely leírása következik, de úgy, mintha képzeletben Jeruzsálem központtal koncentrikus köröket húzott volna az író és a központtól fokozatosan távolodva sorolná az egyes helyeket. Az így kialakított sorrend csak néhány esetben nem érvényesül az útleírásban, például *Hebron* megelőzi *Hiericho*-t¹³ vagy *Galilea Sichemet*,¹⁴ de az esetek többségében Jeruzsálemtől fokozatosan távolodva következnek az

⁷ BEDA: *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 25.

⁸ A világ körökre osztása Beda idejében és az őt megelőző korszakban elfogadott volt a földrajztudományban. Beda fölosztása Sevillai Isidorus hasonló elképzeléseivel hozható kapcsolatba. Lásd: G. H. T. KIMBLE: *Geography in the Middle Ages*. New York 1968. 19–68.

⁹ De natura rerum. PL 90. col. 273. Beda az éjjeli nap vidékéről szóló információ kapcsán is valószínűleg Isidorra támaszkodott. Lásd: G. H. T. KIMBLE: i.m. 26.

¹⁰ De natura rerum. PL 90. col. 265–273.

¹¹ Liber de locis sanctis. CSEL 38. 307.

¹² Beda sohasem járt a Közel-Keleten, de információit mégis sikerült pontosan összegyűjtenie, és ebben legfontosabb forrása Adamnan szent helyekről írott műve volt, amelynek információi egy galliai püspöktől, Arculfától származtak, amint arra saját maga is utalt. *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 25.

¹³ Liber de locis sanctis. CSEL 38. 312–313.

¹⁴ Liber de locis sanctis. CSEL 38. 315–319.

egyres helyek egészen a mű végéig, ahol már a Palestina körüli kegyhelyek leírása olvasható. A XVII. fejezetben *Damascus*, a XVIII. fejezetben *Alexandria* és a *Nilus*, amely *Palestina*-tól ugyan ellenkező irányban, de mégis távolabb esik. Végül a leg-hosszabb sugarú koncentrikus körben, a XIX. és egyben az utolsó fejezetében *Constantinopolis*-sal zárul az *Itinera Hierosolymitana*.

Bedának a földkerekség egészét megjelenítő látásmódja a következőképpen vázolható föl. A *Historia ecclesiastica*-ban előforduló földrajzi neveket térképre rajzolva Nyugat-Európa, pontosabban a Nyugat-Római birodalom körvonalai bontakoznak ki, ezzel szemben a *Liber de locis sanctis* által említett földrajzi nevek térképi ábrázolása, a Kelet-Római birodalom körvonalaait sejteti. Tulajdonképpen az utóbbit egészíti ki a *Nomina locorum* földrajzi névanyaga, amely Josephus Flavius és Beatus Hieronymus műveinek topográfiai adatait tartalmazza Beda által összegyűjtve, kivonatolva és felsorolva.

A *Historia ecclesiastica* és a *Liber de locis sanctis* névanyagában alig van átfedés, a zsinatok kapcsán előfordulnak ugyan a birodalom keleti felében lévő városok nevei, de a szent helyekről írott mű nem említi az egykori birodalom nyugati felében lévő várost, még Rómát sem, ami azt jelzi, hogy a pápaság központját Beda nem tartotta a jeruzsálemi zarándoklat útvonalába tartozó állomásnak, szemben *Alexandria*-val vagy *Constantinopolis*-szal, amelyeket művében részletesen leírt.

Beda horizontja akkor válik képszerűvé, ha a három mű földrajzi névanyagát térképre vetítve a térképlapokat egymás mellé illesztjük.

Beda, műveiben a következő jelentősebb antik földrajzi neveket említette meg és viszonylag pontosan el is helyezte őket: *Britannia*, *Germania*, *Gallia*, *Hispania*, *Italia*, *Macedonia*, *Asia*, *Syria*, *Egyptus*, *Cilicia*, *Arabia*, *Lybia*, valamint a volt Római Birodalmon kívül eső *Hibernia*, *Mesopotamia*, *Aethiopia*, *Armenia* és *Assyria*. Kétszer fordul elő *Scythia*¹⁵ neve, amelyet valójában nem tudott pontosan lokalizálni.

Megállapítható, hogy Beda reális tartalommal kitöltött látóhatárát Dél felé *Africa*, *Lybia* és *Aethiopia*, Keleten *Mesopotamia*, *Armenia*, *Arabia*,¹⁶ Északon a *Britannia*-tól kissé távolabb fekvő *Orcades*-szigetcsoport¹⁷ határolta, ugyanis a keleti *Caspi mare*-ről,¹⁸ *Bactria*-ról, a déli afrikai és indiai területekről, az északi pólusról *Thulen*-ről a *Riphaeus* hegyekről és a köztük lévő *Scythia*-ról alkotott elképzelése elvi jellegű volt.

¹⁵ *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 26.

¹⁶ *Nomina locorum*. PL Supplementum 4. col. 2274.

¹⁷ A mai Orkney-szigetek.

¹⁸ Kimble Bedának és más keresztény íróknak a földkerekség keleti határaitól alkotott ismereteit Orosiusra vezeti vissza. G. H. T. KIMBLE: i.m. 12–17.

Beda reális tartalommal kitöltött horizontja északi és nyugati irányban esett legkevésbé távol lakhelyétől, Britanniától, hiszen látóhatára nem terjedt túl Hibernia és az Orcades határain.

A benedekrendi szerzetes a horizontján belül eső területek belső arányaival és méretével is tisztában volt, valamint az egyes régiók egymáshoz viszonyított távolságáról és helyzetéről is viszonylag pontos értesülései voltak. Tudatában volt annak, hogy a világ nyugati peremén Britannia és Hibernia van, Britanniától Dél felé pedig *Belga Gallia* a legközelebbi szárazföld, továbbá úgy vélte, hogy *Germaniát*, *Galliát* és *Hispaniát* csak a tenger választja el Britanniától,¹⁹ és ezek vannak legközelebb hazájához. Az említett területeket Európa nagyobbik részének tartotta, amelyhez valószínűleg hozzászámította Itáliát is, de sajnos pontosabban nem részletezte, hogy mely területeket sorolt még Európához. Ezen kívül kiderül az is, hogy *Macedoniát*, *Armeniát* és *Itáliát* azonos földrajzi szélességre helyezte, és tudta, hogy Britanniától jelentős távolságra déli, illetve keleti irányban vannak.

A szerző földrajzi szemléletének vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni a tévedéseket sem, de természetesen ezek is részét képezték földrajzi ismereteinek és gondolkodásának, ezért attól elválaszthatatlanok. Topográfiai jellegű tévedés például az, hogy *Hibernia* déli partja *Hispania* északi partjáig húzódik, valamint az hogy *Scythiát* viszonylag közel és a piktek származási helyeként tünteti fel. Szerinte ugyanis a piktek *Scythiából*²⁰ hajókon érkeztek Britanniába.

Ezt az elképzelést korábbi szerzők művéből vette át, akik Scandiával keverhették össze Scythiát.²¹ Sajnos Scandia neve nem fordul elő és Schytia is csak két összefüggésben olvasható Bedánál. Ez arra vall, hogy Scythia látóhatárának peremén helyezkedett el, és nem túl pontosan illesztette azt a világról alkotott képébe.

A Beda által megemlített topográfiai névanyagból megállapítható, hogy néhány kivételtől eltekintve /Armenia, Hibernia, Scythia, Mezopotamia, Aethiopia/ a névanyag döntő többsége és az egyes tartományok, városok neveinek előfordulási gyakorisága zömmel a hajdani Római Birodalom területére esik, vagy olyan terület, amely a birodalommal határos volt, illetve amelyről a birodalom fennállása idején a civilizált világ tudomása volt. A Római Birodalom területi kiterjedése és határai olyan mélyen rögzültek az antikvitás kulturális hagyatékában, hogy az ebből merítő, néhány évszázaddal Róma bukása után élő tudós világmépének és földrajzi szemléletének meghatározójává váltak, és szinte a hajdani birodalmi határok és a kulturális hagyatékban előforduló területek neve alkotta a későbbi gondolkodó földrajzi értelemben vett látóhatárát.

¹⁹ *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 23.

²⁰ *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 24–25. Ezen elképzelését Beda valószínűleg Nenniustól kölcsönözte.

²¹ P. H. BLAIR: i.m. 11–22.

Bedának nemcsak a reális földrajzi tartalommal kitöltött horizontja hasonlít a hajdani birodalom határaihoz, hanem az egyes területek megnevezése is a régi Róma területi beosztására emlékeztet. Az esetek többségében a provinciák neveivel illetett régiók pusztán területi egységet jelöltek politikai tartalom nélkül, és már nem voltak fedésben a gyorsan változó politikai alakulatokkal.

A területekre vonatkozó névhasználat, és bizonyos esetekben a területek leírása vezethet el a földkerekség egészére vonatkozó gondolkodásmódon és szemléleten belül Beda regionális szemléletének fölismeréséhez.

II. A regionális szemlélet meglétének plasztikus példája Britannia és Hibernia földrajzi leírása, amelyből megtudható, hogy a két szigettel mely területek szomszédosak, továbbá hogy Britannia partvonalának hossza hárommillió-hatszáz ezer, észak-déli és kelet-nyugati kiterjedése nyolcszáz ezer, illetve kétszáz ezer lépés,²² kivéve azokon a pontokon, ahol a hegyfokok mélyebben nyúlnak a tengerbe. A két sziget önálló területi egységként jelenik meg természeti kincsei, és az ott honos népek és nyelvek leírása kapcsán is, amelyről még lesz szó. Ugyancsak a regionális szemlélet csillan meg a nappalok és éjszakák hosszának évszakokhoz kötött periodikus váltakozásáról írottak kapcsán, amikor Britanniát Itáliával és Arméniával hasonlította össze, önálló területi egységként kezelve az egyes régiókat.

III. Beda földrajzi szemléletének harmadik, lokális szintje gyakran mutatkozik meg, és akkor ismerhető fel a legjobban, amikor egy-egy település, nevezetes hely részletes leírása, vagy szűkebb környezetében való elhelyezése, esetleg távolságának a szomszédos településektől való meghatározása következik, valamint utalás a településen folyó gazdasági tevékenységre vagy egyszerűen csak egy hely természeti környezetének jellemzése. Mindegyik esetre számtalan példa idézhető.

A városleírások közül talán a legkidolgozottabb, és a legtöbb lokális földrajzi szemléleti elemet a Jeruzsálemről²³ szóló ismertetés tartalmazza, amely szerint a város nagyobb része a Sion hegye alatt fekszik, körben kanyargó falakkal majdnem teljesen körülvéve, hat kapuval és nyolcvannégy toronnyal megerősítve. Az ötödik kapu egészen kicsi, amelyen kilépve egy lépcső ereszkedik le a Josaphat völgyéhez. Természetesen a város keresztény vonatkozású helyeit külön kiemelve tárgyalta a szerző.

A Holt-tenger²⁴ és a környező vidék természeti adottságainak jellemzése talán a legekleatásabb természetföldrajzi szempontú tájleírás. Különös magyarázat olvasható a vidék sivár természeti adottságainak okáról, amely szerint a kietlen terület

²² Historia ecclesiastica. PL 95. coll. 23–24.

²³ Liber de locis sanctis. CSEL 38. 302–307.

²⁴ Liber de locis sanctis. CSEL 38. 316–318.

sós vize, sókivirágzásos élettelen talaja, sivatagos, forró éghajlata még magán hordozza a szomszédos Sodoma és Gomorra pusztulásának szörnyű nyomait. A Bibliából és a zsidó-keresztény kultúrkörből származó motívumok viszonylag ritkán, és mindig kritika nélkül szerepelnek természeti jelenségek okainak magyarázatára Beda földrajzi gondolkodásában.

A Jordán-folyóról és Jerikóról²⁵ szóló leírás kapcsán számol be azokról a kertekről, pálma és gyümölcsfa ligetokról, amelyek a folyó partja mentén díszlenek.

Az említett példák csak a leginkább figyelemre méltó leírásokra utalnak, de a szent helyekről írott mű tulajdonképpen teljes egészében az egyes kegyhelyek felsorolását és rövid jellemzését tartalmazza; hozzá hasonló a *Nomina locorum*, amely az előbbi műben előforduló leírásoknál sokkal rövidebb jellemzést tartalmaz egy-egy településről.

Beda Venerabilis földrajzi ismeretei és gondolkodásmódja nemcsak lokális, regionális vagy a földkerekség egészére vonatkozó szemléleti elemeket hordoz, hanem figyelme kiterjed a természetföldrajzi adottságokra, a természeti tényezők megfigyelésére és leírására, valamint az egyes természeti jelenségek közötti összefüggések okainak feltárására és magyarázatára is.

A *Historia ecclesiastica* első könyvének első fejezetében Britannia és Hibernia földrajzi pozíciójának meghatározása kapcsán Beda vázolta a két sziget természetföldrajzi adottságait.

Ez azért érdekes, mert az elbeszélésből kiderül, hogy a régi kor embere mit tartott hasznosnak, említésre méltónak az őt körülvevő természetből, mi az amit saját korának gazdasága és társadalma hasznosítani tudott.

Beda leírása szerint, Britannia gazdag volt gabonában és fában, dús legelőkkel rendelkező szarvasmarhák és egyéb igavonó állatok számára, továbbá egyes helyeken szőlőt is műveltek. A szigeten sokféle tengeri és szárazföldi madár élt, sok forrás és folyó volt, amelyek gazdagok voltak halban. Különösen nagy volt a bőség angolnából és lazacból, a tengerből pedig néha fókát, delfint és bálnát is fogtak. Ugyancsak sok hal, rákféle és kagyló élt a tenger partmenti vizeiben, és a kagylókban gyakran találtak különböző színű, kiváló gyöngyöket: vöröset, ibolyát, lilát és zöldet, de leggyakrabban fehérret.

Beda megemlített egy bőségesen előforduló csigafajtát, amelyből szép skarlátvörös festéket vontak ki és textíliák festésére használták, méghozzá olyan eredményesen, hogy a napfény vagy az eső sem tudta kifakítani a ruhák színét, ezért szerinte valóban igaz volt az a vélekedés, miszerint mennél öregebb a ruha, annál szebb a színe.

Britanniában sós és forró vízű források fakadtak, amelyek melegvizet fürdőket láttak el, ahol az emberek koruk és nemük szerint elkülönülve fürödtek.

²⁵ Liber de locis sanctis. CSEL 38. 313–315.

Az ásványkincsek leírásából kiderül, hogy a szigeten bányászták a réz, a vas, az ólom és az ezüst érceit, és ezeken kívül sok jó minőségű követ is, köztük egy fekete színűt, amely tűzre rakva égett.²⁶ Ez alapján joggal feltételezhető, hogy ismerték és használták is a szenet. Sajnos Beda nem lokalizálta az egyes természeti kincsek előfordulási helyét, és még véletlenszerűen sem utalt arra, hogy vajon milyen mennyiségben aknázták ki a természet által felkínált javakat. Az utóbbi hiányosság nem is kérhető számon tőle, mert a mennyiségi szemlélet megjelenése a földrajzi gondolkodásban a középkor utáni korok terméke, a középkori szerző szemléletében még nem jelent meg.

A szőlőművelés, a delfinek, valamint a különböző melegvízű tengerekhez, illetve meleg éghajlathoz szokott élőlények felsorolása egyértelmű bizonyítékkul szolgált a paleoklimatológiai kutatások számára annak bizonyítékaként, hogy a X. századot megelőző néhány évszázadban a Brit-szigetek és természetesen Európa éghajlata is lényegesen melegebb volt a későbbi korszakok éghajlatánál.²⁷ Az erre vonatkozó jelek Hibernia leírása kapcsán is egyértelműek.

Beda szerint Hibernia északi irányban nem terjedt olyan messzire, mint Britannia, de Dél felé messzebb nyúlt a Brit partoknál. A sziget éghajlatát enyhébbnek és egészségesebbnek tartotta Britannia éghajlatánál, a hó ritkábban maradt meg három napnál hosszabb ideig, és nyáron nem volt szükséges szénát gyűjteni a jószágok téli ellátására, miként istállók sem kellettek. A szigeten nem voltak kígyók és egyéb hullók, bár Britanniából próbáltak átvinni belőlük, de amint a hajók megközelítették a partokat, a hullók, belélegezve a sziget levegőjét, azonnal elpusztultak. Hiberniában bőségesen voltak halak, madarak, tej, méz és szőlőből sem volt hiány, a szarvas és az őz vadászata szélében elterjedt.²⁸

A sziget leírása rövidebb mint Britanniáé, lehet, hogy Beda nem ismerte olyan részletesen, ahogyan saját hazáját. Nem említette meg a sziget méreteit és ásványkincseit, de kitért a sziget egészen enyhe éghajlatára és a csaknem fagymentes télre. Hibernia leírása kapcsán a szőlő és a méz említése, amiként Britannia esetében is, melegebb nyári félévről tanúskodik annál, mint ami a későbbi évszázadok folyamán megfigyelhető.

Beda gondolkodásmódjában érdekesen jelenik meg a földrajzi térben elfoglalt pozíció és az idő kapcsolata. A téli éjszakák hosszú, mintegy tizennyolc órás és a nappalok rövid, körülbelül hat órás időtartamát azzal magyarázta, hogy a Nap télen visszatér az afrikai területek fölé. Ezzel szemben nyáron, amikor a Nap pályája északi

²⁶ *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 25.

²⁷ Lásd: A. PIERRE: *Le climate en Europe au Moyen Age*. Paris 1987.; *Social Sciences Research and Climate Change*. Ed. by R. S. Chen, E. Boulding, G. Stephen, H. Schneider. Dordrecht - Boston - Lancaster 1983.; *Climate and History*. Ed. by T. M. Wigley, M. J. Ingram and G. Farmer. Cambridge 1981.

²⁸ *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 27.

irányba tolódik el, tizennyolc óra a nappal hossza és csak hat óra az éjszaka. Itáliában, Macedoniában, Armeniában és más, az említett területekkel azonos földrajzi szélességen lévő vidékeken a leghosszabb nyári nappal és téli éjszaka csak tizenöt óra, és a legrövidebb nyári éjszaka és téli nappal is csak kilenc óra. Ezek szerint, Beda nemcsak tudta, de értette is, hogy a nappalok és éjszakák hosszának az évszakok váltakozásához kötött periodikus csökkenése és növekedése Dél felé haladva milyen okoknál fogva mérséklődik.

Beda földrajzi szemléletének egy további és nem kevésbé érdekes eleme a távolságok meghatározásakor alkalmazott többféle mértékegység egyidejű, illetve váltakozó használata.

Britannia és Gallia távolságát, *Rutubi Portus*²⁹ és *Gessoriacum*³⁰ között ötvenezer lépésben jelölte meg, amit másokra hivatkozva négyszázötven *stadium*-nak³¹ megfelelő távolságként értelmezett. A két part közötti tengeri út két mértékegységben való egyidejű meghatározása, a pontosságra való törekvés mellett, arra utal, hogy a szerző járatos volt mindkét mértékegység használatában.

Az egyes szent helyek egymás közötti távolságának leírása kapcsán előfordul az út hosszának lépésben való megadása, de nem jelent különlegességet a távolságok *stadium*ban való meghatározása sem. A Konstantinápoly³² szegélyező tengerpart hosszát hatvanezer lépésben jelölte meg Beda, viszont a Holt-tenger hosszúságát ezernyolcszáz *stadium*ban. Nem ritka a települések közötti útvonal hosszának napi járóföldben való feltüntetése sem, például a Galileai-tó és a Holt-tenger közötti utat nyolc napi járóföld hosszúságúnak tartotta.

Beda műveiben a városok leírása kapcsán jól érzékelhető az a különbség, amelyet a városok között tett. Konstantinápoly és Jeruzsálem ismertetésekor a városok falait, esetleg azok fontosabb jellemzőit is feljegyezte, ezzel szemben *Bethlehem*ről³³ azt írta, hogy nincsenek falai és tornyai. A kikötővel rendelkező és kikötőhelyként szolgáló tengerparti településekre a *portus*, míg a nagyobb és városias jellegű szárazföldi településekre a *civitas* fogalmát használta. Beda a kikötővárosok közül *Alexandriát*³⁴ írta le a legnagyobb részletességgel, amelynek a *Mareoticus*-tó partjára épített kikötőjét az emberi test alakjához hasonlította, és nem feledkezett el megemlíteni a fároszi világítótornyot sem, amely fényével a hajósok biztonságos révbe jutását segítette.

²⁹ Ma: Richborough.

³⁰ Ma: Boulogne.

³¹ *Historia ecclesiastica*. PL 95. col. 24.

³² *Liber de locis sanctis*. CSEL 38. 321–323.

³³ *Liber de locis sanctis*. CSEL 38. 311–312.

³⁴ *Liber de locis sanctis*. CSEL 38. 321.

Britannia leírása kapcsán arról számolt be a szerző, hogy a szigetnek huszonnyolc nevezetes városa és számtalan, falakkal, tornyokkal és megerősített kapukkal rendelkező erődítménye volt.³⁵

Összegzésként tehát megállapítható, hogy Beda földrajzi tudása, szűkebb hazájára vonatkozóan gazdagabb, mint más területeket illetően, kivéve Palesztinát és a szent helyeket. Az utóbbiakra vonatkozó jelentős mértékű ismeret, továbbá a világ középpontjáról alkotott elképzelése és néhány természeti jelenség okának transzcendentális tényezőkre való visszavezetése miatt földrajzi gondolkodásmódjában fontos elemként jelenik meg a szakrális geográfia, és bizonyos esetekben dominánssá is válik a szakrális geográfiai szemlélet, de emellett helyet kap egy csomó más fontos szempont is, mint például az egyes régiók és helyek természeti adottságainak leírása, a természeti erőforrások ismertetése, az egyes települések közötti minőségi különbségek érzékelteése, valamint a természeti jelenségek okainak elemzésére való törekvés. A természeti jelenségek okainak magyarázatok láthatjuk, hogy egyaránt előfordulnak a biblikus hagyományon alapuló és abból merítő, valamint pusztán a természeti jelenségek pontos megfigyelésére támaszkodó magyarázatok is. Az előbbire a Holt-tenger sivár környezetéről szóló magyarázat, az utóbbira a nappalok és éjszakák hosszának évszakokhoz kötött periodikus váltakozására vonatkozó magyarázat idézhető példaként.

Beda horizontjáról megállapítható, hogy nem tért el jelentős mértékben a Római-Birodalom határaitól, illetve nem terjedt túl a késő antik tudomány által megjelölt legtávolabbi földrajzi pontokon, valamint a biblikus hagyományból meríthető földrajzi tárgyú ismeretanyag. A látóhatárán belül eső terület középpontjáról, a világ közepének hitt területéről, az apró részleteket illetően is pontos értesülései voltak, ahogyan az általa ismert világ nyugati szélén lévő Britanniáról is. A lokális jellegű ismeretek mellett, amelyek nemcsak pontszerű ismerethalmazt alkottak Beda gondolkodásában, az átfogóbb jellegű szemlélet és ismeretanyag is megtalálható, amely a regionális szemléletet magában foglaló gondolkodásmódot tükrözi. Az antik nevekkel illetett területeket magában foglaló horizont és az általa határolt területek belső arányainak, egymáshoz való viszonyuknak, valamint a világ középpontjának ismerete a világ egészére vonatkozó szemléleti elemek meglétét mutatja.

³⁵ Historia ecclesiastica. PL 95. col. 25.

Some elements of the geographical views of Bede the Venerable

In this paper four works of Bede the Venerable are analysed and compared from a geographical point of view.

The first work is the first book of *Historia ecclesiastica gentis anglorum*, the second one is *Liber de locis sanctis*, the third one is *Nomina locorum ex beati Hieronimi presbyteri et Flavii Iosephi collecta opusculis*, and the last one is *Liber de natura rerum*.

Geographical knowledge of Bede originated from classical authors, the Bible, the latin fathers, and contemporary british and frankish authors, but he had some original idea.

Three levels can be separated in his geographical view, the first one is a global, the second one is a regional, and the last one is a local level.

Three units of measurement were applied to estimate distance: passus, stadium and one day's journey.

He did not forget to write about natural goods and the climate of Britain and Ireland.

His horizon is based on frontier of Roman Empire, but Mesopotamia, Assyria, Arabia, Armenia, Bactria, Aetiopia, Caspi Mare, Ripheus and Thule were known by him.

Sacral explanation is given for a lot of natural occurrence in the Near-East, but there are a lot of rational explanations too in his writings. Mixing of sacral and rational elements can be found in the geographical views and knowledge of Bede the Venerable.